
Boekbesprekingen

J. Leering, **Eindrapport Praktijkonderzoek Beeldende Kunsten**, Rijswijk, Ministerie CRM, 1981

Op 23 mei 1976 werd door de minister van cultuur, recreatie en maatschappelijk werk de Stuurgroep geïnstalleerd die het zogenoemde "Praktijkonderzoek Beeldende Kunsten" (POBK) moest gaan opzetten en begeleiden. Die Stuurgroep bestond voor het grootste deel uit kunstenaars; daarnaast had een aantal personen uit het kunstonderwijs, de wetenschap en uit verschillende adviesorganen zitting. De taak van dit gezelschap behelsde het doen van voorstellen aan de minister omtrent het opzetten van een reeks projecten van beeldende kunst.

Met de instelling van de Stuurgroep gaf de minister gevolg aan een voorstel van de Raad voor de Kunst dat van twee jaar daarvoor dateerde. Achtergrond van de instelling was een streven naar een intensivering van de maatschappelijke functie van beeldende kunst, of, zoals het ook wel werd uitgedrukt, naar een "integratie van kunst en samenleving".

Met het POBK werden verschillende doeleinden nagestreefd. Enerzijds werd beoogd "de realiseringkansen van dit beleidsvoornemen te onderzoeken", anderzijds probeerde men ook alvast iets van dat nieuwe beleid te realiseren. In dezelfde volzin wordt gesproken van "daarop gerichte ontwikkelingen op gang te brengen". Op verschillende plaatsen in Nederland werd – meestal met steun van lagere overheden – een aantal proefprojecten opgezet.

In deze proefprojecten werkten kunstenaars op andere dan de traditionele manier, namelijk in opdracht en op een aantal nieuwe 'werkvelden'. Er werden zeven van die nieuwe 'werkvelden' onderscheiden (zoals: beeldende kunst in relatie tot architectuur en ruimtelijke ordening, beeldende overdrachtstechnieken, recreatieve voorzieningen, advisering ten behoeve van het beleid).

Gestreefd werd naar een vijftal projecten per werkveld. Door allerlei omstandigheden, voornamelijk liggend op beleidstechnisch en beleidspolitiek terrein, is het daar bij lange na niet van gekomen. Er zijn in totaal slechts twaalf projecten van start gegaan. In oktober 1980 culmineerden de moeilijkheden: de minister zette het POBK stop. Een nieuw instituut de "Stichting Praktijkburo Beeldende Vormgeving" werd opgericht en aan deze voorziening werd de zorg voor de opdrachtgebonden kunsten toevertrouwd. Het was voor de leden van de Stuurgroep een bittere pil: bij herhaling hadden ze gevraagd om meer ambtelijke ondersteuning ("bewerktuiging"). In plaats van hun verzoek te honoreren besloot het departement om buiten hen om een nieuw instituut in het leven te roepen.

Vorig jaar verscheen er over het POBK een eindrapport. Het is opgesteld door de ex-voorzitter van de Stuurgroep, ir. Jean Leering. Het bestaat uit een "persoonlijke evaluatie van het POBK", een beknopt overzicht van werkzaamheden en gebeurtenissen en

een omvangrijk gedeelte met bijlagen. Opstellers van ambtelijke rapporten beogen meestal niet een bijdrage te leveren aan de sociologische theorievorming – en dit rapport maakt daarop bepaald geen uitzondering. Toch is signalering en bespreking van dit rapport in een aflevering van een sociologisch tijdschrift dat gewijd is aan kunst-sociologie op zijn plaats: POBK en sociale wetenschappen vertonen twee duidelijke aanrakingpunten.

Het eerste is niet exclusief voor het POBK-eindrapport, het is kenmerkend voor méér ambtelijke nota's en rapporten: naast de gebruikelijke hoeveelheid procedureel proza valt het gebruik van een zeer onbekommerde variant van het sociologische denken op. In dit rapport wordt bij voorbeeld met zorgeloos élan gesproken over het ontwikkelen van nieuwe beroepsposities voor kunstenaars en worden voorstellen gelanceerd voor het dichten van enkele alinea's eerder geconstateerde kloven tussen kunstenaars en publiek.

Een kenmerk van de onbekommerde variant van het sociologisch denken is het ontzag dat voor de academische sociologie wordt gekoesterd. Vanaf het begin stond vast dat die experimenten wetenschappelijk onderzocht en geëvalueerd moesten worden, en vanaf het begin heeft dat tot problemen geleid.

Helaas is Leering over het aandeel van het wetenschappelijk onderzoek nogal summier. Met behulp van andere stukken uit het POBK-archief en inlichtingen van CRM-ambtenaren is het verloop van de gebeurtenissen te reconstrueren.

Op 24 augustus 1976, enkele maanden na de instelling van de Stuurgroep richtte de voorzitter zich per brief tot een zevental onderzoeksinstituten. In die brief verzocht hij de instituten een (betaald) advies uit te brengen over "zowel de theoretische, als de methodologische mogelijkheden die er zijn om dergelijke ontwikkelingsprojecten te begeleiden".

De adviezen die na verloop van tijd werden uitgebracht varieerden nogal. Het ene instituut stelde evaluatieproblematiek centraal, een ander vond belevingsaspecten het belangrijkste, een derde kwam met een uitgewerkt theoretisch model. Ten departemente besloot men – toch enigszins in verwarring gebracht door de uiteenlopende adviezen – de instituten te verenigen in een "Projectgroep Evaluatie POBK". Deze groep werd verzocht een antwoord te formuleren op de vragen: wat is het theoretisch kader dat gehanteerd kan worden en hoe is het kader te structureren?

Het in deze projectgroep opgezette debat werd al spoedig wel zeer academisch toen kwam vast te staan dat voor wetenschappelijk onderzoek van de – toen nog "ca. 40 te entameren projecten" in feite helemaal geen geld was. Er bleek slechts 1 à 2 ton per jaar beschikbaar te zijn, net genoeg voor 1 à 2 wetenschappelijke evaluaties...

De Stuurgroep besloot het nu over een geheel andere boeg te gooien. "Gegeven het feit" schreef de Stuurgroep, "dat de gelden (...) beperkt zijn, (...) en het feit dat in Nederland nog geen duidelijk uitgewogen en in de praktijk beproefde methoden bestaan, waarop een wetenschappelijke evaluatie van projecten op het onderhavige beleidsgebied kan plaatsvinden, is door de Stuurgroep gekozen voor een journalistieke verslaggeving van alle projecten, die achteraf door wetenschappelijke evaluatie de gegevens moet opleveren, waarop de Stuurgroep in haar eindrapport de minister voorstellen kan doen (...)"

De kwaliteit van de gereedgekomen verslagen is wisselend: sommige zijn beknopt, andere wijdlopig, sommige zijn goed geschreven, andere zijn bijna onleesbaar; sommige zijn informatief, andere laten vele vragen open. De variatie wordt nog versterkt door een klaarblijkelijk nogal willekeurige selectie van verslaggevers: men vindt onder hen journalisten, sociologen en kunsthistorici, ze zijn zowel afgestudeerd als nog studierend. Leering gaat in zijn eindrapport niet op de inhoud en de vorm van de verslagen in; de benaming "eindrapport" lijkt voornamelijk ingegeven te zijn door zijn wens om er wat hemzelf betreft een punt achter te zetten. Afgesloten is het POBK echter nog niet: verschillende projecten lopen nog, en met de 'benutting' van de verslagen zijn nog weinig vorderingen gemaakt. Bij

CRM heeft men dit erkend, en onlangs is er alsnog een opdracht verstrekt voor een nadere analyse van de verslagen.

Het is niet zo eenvoudig om achteraf een uitspraak te doen over de oorzaken van die toch wel ongelukkig verlopen contacten tussen wetenschap en beleid. Leering houdt zich nogal op de vlakte in zijn eindrapport: enerzijds verwijt hij zichzelf en de Stuurgroep onvoldoende initiatieven met betrekking tot onderzoek genomen te hebben, anderzijds steekt hij ook een beschuldigende vinger uit naar de beoefenaren van de sociale wetenschappen, die blijkbaar niet eens de beschikking hadden over "duidelijk uitgewogen en in de praktijk beproefde methoden". De hele geschiedenis is het best te karakteriseren als een communicatiestoring: bij de Stuurgroep bestond het idee dat de sociale wetenschap een wondermiddel is; in ieder geval iets dat het verstand van gewone mensen v er te boven gaat.

De geconsulteerde onderzoeksinstituten zijn er niet in geslaagd de Stuurgroep een meer realistisch beeld van de mogelijkheden van de wetenschap te laten verwerven. De uiteenlopende adviezen (voornamelijk een gevolg van het toen nog zeer globale plan) wekten het wantrouwen van de Stuurgroep, hun genuanceerde pleidooien voor een bescheiden aanpak versterkte haar vermoeden dat de sociale wetenschappen wat dit terrein betrof nog in hun kinderschoenen stonden.

Uiteindelijk koos de Stuurgroep dus voor "verslaglegging op journalistieke basis". Als men ervan uitgaat dat het POBK het meest gebaat was geweest met goede projectverslagen, gebaseerd op  en of andere vorm van participerende waarneming, dan is dat op het eerste gezicht niet zo'n slecht idee.

Echter, die formulering, gebezigd door dit gezelschap verraadt een nogal teruggeschroefd verwachtingspatroon: de Stuurgroep had haar hoop op de Wetenschap gevestigd, maar moest genoegen nemen met iets dat in haar ogen een schamele noodoplossing was. De praktijk werd dat per project een 'verslaggever' werd gezocht en met een onduidelijke opdracht het veld in werd gestuurd.

Het eindrapport van Jean Leering gunt ons een zo nu en dan onthullende blik achter de schermen van het kunstbeleid, al is het zeker geen volledig verslag van hetgeen er onder auspiciën van het POBK is ondernomen. Over het POBK zal een eindoordeel nog geveld moeten worden.

Warna Oosterbaan Martinius

Pierre Bourdieu, *La distinction. Critique sociale du jugement*. Paris (Editions de Minuit) 1979. 670 p.

Toen Marcel Mauss in zijn *Essai sur le don* (1925) het verschijnsel van de gift besprak, reserveerde hij daarvoor de term 'fait social total'. Het geven, ontvangen en teruggeven vormt een kringloop die tegelijkertijd economisch, juridisch en symbolisch is, omdat niet alleen goederen worden uitgewisseld, maar ook vrouwen, kinderen en symbolische handelingen, zoals begroetingen en betuigingen van aanhankelijkheid. Iets soortgelijks geldt voor het verschijnsel van de 'smaak', dat door Bourdieu in *La distinction* aan een verstrekkende analyse wordt onderworpen. De smaak zou ook beschouwd kunnen worden als een 'fait social total', zeker gezien de manier waarop Bourdieu zijn onderwerp behandelt. Uit *La distinction* blijkt bij voorbeeld dat een voorkeur voor Goya met een grote mate van waarschijnlijkheid samengaat met een voorkeur voor fietsvakanties, linkse politieke partijen, het lezen van Kafka, het eten van salades en het bezoeken van avant-garde toneel. En met een vergelijkbare waarschijnlijkheid geldt dat Goyaliefhebbers zelden cocktailparties

bezoeken, lid zijn van een tennisclub of de Figaro lezen. De smaak die hier in het geding is vertoont een systematiek, die volgens Bourdieu samenhangt met de sociale positie en de belangen van de groep in kwestie. *La distinction* gaat over smaak en dus over het populaire dictum dat smaken verschillen. In één abstracte zin samengevat zou je kunnen zeggen dat Bourdieu analyseert op welke wijze classificatiesystemen ('smaak') samenhangen met de bestaansvoorwaarden van sociale groepen, zoals deze vorm krijgen in levensstijlen, die overeenkomen met de deling in, en de strijd tussen maatschappelijke klassen.

Het resultaat daarvan is een 'critique sociale du jugement', die het meest venijnig wordt als het gaat om de kunst, omdat de kunst het terrein bij uitstek is van een 'dénégation' (een Frans equivalent voor Freuds Verneinung) van het sociale. Een sociologisch démasquée der schoonheid zou je dus kunnen zeggen, dat eindigt met een post scriptum onder de titel: 'Éléments pour une critique 'vulgaire' des critiques 'pures' '.

Pierre Bourdieu (1930) was tot voor kort vooral bekend onder specialisten. Antropologen kenden zijn studies over Algerije, onderwijssociologen *Les héritiers* en *La reproduction*, en kunstsociologen zijn studies over de fotografie, *Un art moyen*, en over museumbezoek, *L'amour de l'art*. In een tijdsbestek van anderhalf jaar moeide hij daar drie boeken aan toe die alle een algemener karakter hebben. Eind 1979 verscheen *La distinction*, een ambitieuze synthese van veel van zijn vroegere werk, in 1980 verscheen een theoretische verantwoording in *Le sens pratique* en begin 1981 een bundeling van lezingen en interviews voor niet-specialisten *Questions de sociologie*. Bourdieu is directeur d'études aan de Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales en recentelijk viel hem de hoogste eer ten deel: een benoeming aan het Collège de France.

Het materiaal dat Bourdieu heeft gebruikt om de wereld van de smaak in kaart te brengen is hoofdzakelijk van statistische aard. Uit een enorme hoeveelheid enquêtes blijkt dat de waardering voor bepaalde zaken ongelijk verdeeld is over de verschillende sociale groepen. De kans dat clavecimbelmuziek gewaardeerd wordt, is in de lagere sociale groepen minimaal en is vrijwel beperkt tot de hogere klassen. Rhapsody in blue echter is een typische middenklasse-voorkeur (m.n. technici). Op de zelfde manier heeft Bourdieu voorkeur (en afkeur) in zaken als kleding, voeding, schilderkunst, politiek, woninginrichting en sport vergeleken, om tot de conclusie te komen dat er een sterke correlatie bestaat tussen smaak en sociale positie. Deze sociale posities hebben een plaats in de 'sociale ruimte' die is ingedeeld naar twee hoofddimensies: kapitaalvolume en kapitaalstructuur. Onder kapitaal verstaat Bourdieu vooral economisch en cultureel kapitaal (m.n. opleiding). In een voorstelling van de sociale ruimte kan verticaal het kapitaalvolume worden afgezet en horizontaal de kapitaalstructuur of samenstelling. Onderaan staan dan degenen die over een zeer gering kapitaal beschikken (land- en industrie-arbeiders); bovenaan staan de groepen met het meeste kapitaal. Op grond van dit kapitaalvolume kunnen 3 klassen worden onderscheiden: de 'classes populaires', de middenklasse en de heersende klasse. Vervolgens kunnen binnen elke klasse fracties worden onderscheiden op grond van de kapitaalstructuur. Zo ontstaat binnen de heersende klasse een verschil tussen industriëlen, die het meeste economisch kapitaal bezitten, en aan de andere kant de intellectuelen en kunstenaars die vooral cultureel kapitaal bezitten, met als tussengroep de vrije beroepen. De intellectuelen vormen in deze visie de overheerste fractie van de heersende klasse.

Dit basisschema wordt door Bourdieu op allerlei manieren gebruikt en uitgewerkt. Sociale mobiliteit bij voorbeeld kan in Bourdieu's termen langs de verticale as geschieden (accumulatie of waardevermindering) of langs de horizontale as (omzetting van één soort kapitaal in een ander). Ook kunnen andere dimensies in dit schema worden verwerkt, zoals de geschiedenis van een groep of klassefractie (het 'trajectoire sociale'). Deze indeling in klassen correspondeert grosso modo met de wereld van de smaak, waarin eveneens drie

hoofdvormen worden onderscheiden. De smaak van de classes populaires is realistisch en pragmatisch en wordt gekenmerkt door een afkeer van 'maniertjes' en 'pretenties' (b.v. experimentele kunstvormen). Het principe dat daaraan ten grondslag ligt is dat de *functie* het primaat heeft over de *vorm*. Een foto is mooi door het thema en niet door de techniek (vlakverdeling etc.). Voor de heersende groepen geldt het omgekeerde. Smaak en stijl is datgene wat niet 'gewoon', 'makkelijk' of 'praktisch' is, maar 'bijzonder' (d.w.z. schaars). Voor de dominante fracties van de heersende klasse is het de voorkeur voor luxe-artikelen, comfort en de traditionele en legitieme kunstvormen (theater, concert). De overheerste fracties van de heersende klasse hebben een voorkeur voor niet te duur (geen luxe-artikelen), maar vernieuwend. Zij beschikken over het meeste cultureel kapitaal, maar over minder economisch kapitaal en prefereren bij voorbeeld exotische restaurants boven de duurdere traditionele. De middenklasse wordt vooral gekenmerkt door 'goede wil' in culturele aangelegenheden (bezoek aan monumenten en kastelen), maar riskeert voortdurend het spel met de cultuur te serieus te spelen omdat het voor hen geen spel is. De onzekerheid die daarvan het gevolg is, staat tegenover het 'gemak' waarmee men in de hogere kringen zich beweegt, spreekt en eet.

De samenhang tussen klassepositie en smaak komt tot uitdrukking in een levensstijl. Onderdeel daarvan is bij voorbeeld een tijdsindeling, respectievelijk hoeveel tijd geïnvesteerd wordt in koken, lezen etc. Het genererende principe van een levensstijl noemt Bourdieu de *habitus*. De *habitus* is een 'structure structurante', die de verschillende praktijken organiseert en klasseert, maar tevens een 'structure structurée', omdat het een geïncorporeerd produkt is van de sociale positie van een persoon of groep. De *habitus* verleent afzonderlijke handelingen een systematiek die groeps- en klasse-specifiek is. De 'esthetische dispositie' maakt deel uit van de *habitus*. Een centraal kenmerk van de *habitus* is dat deze van de nood een deugd weet te maken, anders gezegd van een sociale positie een smaak.

In het bovenstaande is getracht weer te geven wat het conceptuele skelet is van het boek en hoe Bourdieu redeneert. Maar een van de interessante aspecten ervan is dat Bourdieu op heel verschillende niveaus tegelijk te werk gaat. Hij benut statistieken, zet schema's op en formuleert een kritiek op Kants esthetica, maar geeft ook een fenomenologische beschrijving van een maaltijd en illustreert zijn betoog met foto's en uitspraken uit interviews, een procédé dat lezers van zijn blad *Actes de la recherche en science sociales* niet onbekend zal zijn. En passant ruimt hij dan nog enige plaats in voor sociologische aperçu's over verschijnselen als de nieuwe middenklasse en de inflatie van onderwijsdiploma's. Bourdieu heeft een uitermate intrigerende studie geschreven, die door taalgebruik en stijl helaas niet erg makkelijk toegankelijk is, maar het lijkt me geen overmoedige profetie om te voorspellen dat *La distinction* over enkele jaren te boek zal staan als een van de moderne klassieken van de (Franse) sociologie.

Johan Heilbron

Roel Pots: **BKR: kunst- of sociaal beleid? Ontstaan, groei en resultaten van de contra-prestatiereregelingen**, VUGA, Den Haag, 1981.

In de naoorlogse jaren kwam in samenspraak van kunstenaarsorganisaties een aantal gemeentes en het ministerie van sociale zaken een voorziening tot stand die in de volksmond de 'contraprestatie' genoemd werd. Ook nu nog kunnen beeldende kunstenaars een beroep doen op een soortgelijke regeling. Officieel heet die 'Regeling Complementaire Arbeid Beeldende Kunstenaars' (RCABK). Meestal wordt er van Beeldende Kunstenaars Regeling gesproken, of hanteert men de afkorting BKR. Het oogmerk van de BKR is beeldende

kunstenaars in staat te stellen 'door middel van arbeid in hun bestaan te voorzien'. Die arbeidsprestatie kan de vorm krijgen van de uitvoering van een opdracht, van dienstverlening of van aankoop van reeds vervaardigde werkstukken. Hoewel in de tekst het accent op het verrichten van opdrachten ligt maakt het overgrote deel van de kunstenaars gebruik van de mogelijkheid tot het inzenden van op eigen initiatief geproduceerde werkstukken.

Op het ogenblik maken meer dan 3000 beeldende kunstenaars gebruik van de regeling. Van hen woont één derde in Amsterdam. De huidige Amsterdamse populatie is gelijk aan het totale aantal kunstenaars 10 jaar geleden. De sterke toename is niet onopgemerkt gebleven. Sedert 1969 is geprobeerd de toenemende afhankelijkheid van de BKR af te remmen. De overheidsinitiatieven in die richting zijn bij de kunstenaarsorganisaties slecht gevallen. Vooral de Beroepsvereniging van Beeldende Kunstenaars (BBK) heeft zich door middel van een reeks spectaculaire acties voor het behoud van de BKR ingezet.

De financieringsmoeilijkheden van de overheid aan het eind van de jaren 70 vormden de inspiratiebron voor hernieuwde aandacht voor de BKR. De overheid gaf opdracht tot een onderzoek naar het functioneren van de BKR. Dit onderzoek wordt op het ogenblik uitgevoerd door het IVA in Tilburg. In de loop van 1983 moet het eindrapport van dit onderzoek uitgebracht worden.

Vooraf na 1969 is er veel over de BKR geschreven. Het grootste deel van deze literatuur is ingegeven door een praktische of politieke belangstelling. Sociaal-wetenschappelijk onderzoek ontbrak vrijwel. De studie van Roel Pots over de geschiedenis van de 'contraprestatie-regelingen' voorziet daarom in een leemte.

Het boekje van Pots is de uitwerking van een eerder geschreven doctoraal-scriptie. Het eerste deel van de tekst is gewijd aan de geschiedenis van de regeling, waarbij zoals te verwachten valt de jongste tijd de meeste aandacht krijgt. In het kortere tweede deel met een thematische opzet, komen het beheer van de via de BKR verworven kunstwerken bij de rijksoverheid en 'mogelijke alternatieven' voor de regeling aan de orde.

De jaren tot 1964 gaven een weinig turbulente ontwikkeling te zien. Pots beschrijft die tijd op een wat formele wijze. De tekst van de regelingen staat centraal. Naast samenvattingen van doelstellingen en de belangrijkste delen uit de juridische teksten worden ook de motiveringen van de overheid voor wijzigingen en de commentaren die namens kunstenaars gegeven werden behandeld. Aan de uitvoering en de politieke besluitvorming wordt geen aandacht besteed.

De bewogen jaren die Pots in 1964 ziet beginnen leveren een meer sociale geschiedschrijving op. De nadruk komt te liggen op de politieke besluitvorming en de manier waarop kunstenaars deze via acties probeerden te sturen.

Bij de beoordeling van het boekje kan niet voorbij gegaan worden aan het moment waarop het verschijnt. De politieke belangstelling die voor de BKR bestaat kan het boek een gewicht geven dat niet geheel in overeenstemming is met de omvang van de publikatie. Het is daarom van meer dan wetenschappelijk belang om op de beperkingen van de studie te wijzen.

De titel suggereert dat de vraag of de BKR een deel van een kunst- of van een sociaal beleid vormt centraal staat. Ondanks de verwijzing naar die vraag in de conclusie is dit niet zo. Het boekje laat zich beter lezen als een poging om een 'samenhangend historisch overzicht' te schrijven van de totstandkoming van de huidige BKR. Deze pretentie vestigt de aandacht op het gebrek aan systematiek in de beschrijving. Een geëxpliciteerd theoretisch kader ontbreekt. Van sociaal-wetenschappelijke literatuur is geen gebruik gemaakt en de bibliografie bevat geen titels van historische werken met een reikwijdte groter dan de BKR. Er is voor een empirische benadering gekozen. Maar het mankeert aan empirische precisie. Beknopte beschrijvingen leveren het bewijs voor soms grove generalisaties. Dit geldt bij voorbeeld

voor de beweringen over beroepsverenigingen van beeldende kunstenaars.

Het boekje wordt gekenmerkt door een journalistieke benadering. De waarde van het boek ligt niet in de opbouw van het betoog, scherpe analyses of duidelijke verklaringen, maar in de leesbare informatie die het bevat. De omschrijving journalistiek is temeer van toepassing omdat de pertinente woordkeus soms sterk lijkt op niet-wetenschappelijke publikaties over de BKR. Storend is de vermenging van beschrijving en beoordeling die herhaaldelijk optreedt. Een citaat moge dit illustreren. Op pagina 68 schrijft Pots: „Voorts is de bij CRM levende opvatting, dat het ministerie van sociale zaken een grote som geld aan de BKR uitgeeft waarmee een kwalitatief veel interessanter kunstbeleid op poten gezet zou kunnen worden zeer *begrijpelijk*. *Terecht* concludeert CRM dat de eigen mogelijkheden worden belemmerd door een sociale regeling. De bereidheid om *van harte* aan de uitvoering van deze regeling mee te werken, is hierdoor, *zoals verwacht mag worden*, niet groot'.

(cursivering ARW)

Pots signaleert dat het aantal in de regeling opgenomen kunstenaars en de aantallen kunstwerken in de opslagplaats van de rijksoverheid stijgt. Hij veronderstelt dat men in de toekomst steeds nadrukkelijker geconfronteerd zal worden met de vraag hoe die ontwikkelingen zijn af te remmen. Daartoe doet hij enige suggesties en besluit met het uitspreken van de wens dat de maatregelen die men zal nemen vóór alles de kunst mogen bevorderen. (pag. 72-3) Het is te wensen dat in de binnenkort verschijnende publikaties over de BKR aan de orde komt waarom die groei optreedt in de regeling, waarom deze ontwikkeling afgeremd moet worden en waarom zoveel niet-kunstenaars de kunst willen bevorderen en daarvoor beperking en selectie als de meest geëigende middelen zien. Ook dat is kunstsociologie.

A. R. Wouterloot

W. Beck en M. Blom: Een cultuurpaleis in een arbeiderswijk? Analyse van een belangstrijd, Van Loghem Slaterus, Deventer, 1980, 192 blz.

Beck en Blom beschrijven en analyseren de acties die vanuit De Pijp (Amsterdam) zijn gevoerd rond de voorgenomen vestiging van de Opera op het terrein van de Oude RAI. In 1970-'72 vindt een eerste actie plaats die vooral wordt gedragen door de Werkgroep De Pijp en de Afdeling Zuid II van de PvdA. Na een korte periode van betrekkelijke rust doen zich in 1974-'77 opnieuw acties voor. De tegenstanders van de Opera – Zuid II en het Wijkcentrum – komen het eerst in beweging. Een jaar later organiseren zich ook de vóórstanders. Als gevolg van het succesvol optreden van het Buurt-initiatief-comité Muziektheater NU wordt de positie van de tegenstanders, in het bijzonder van het Wijkcentrum als legitieme spreekbuis voor de wijk in de Opera-kwestie, danig verzwakt.

Met dit boek streven de auteurs drie doelen na, die overigens in nogal vage en kryptische bewoordingen zijn geformuleerd. In de eerste plaats willen ze 'het verhaal van de strijd tegen de bouw van het Muziektheater in De Pijp vertellen', waarbij ze 'de gebeurtenissen zo zorgvuldig mogelijk (willen) volgen'. In de tweede plaats maken deze gebeurtenissen het mogelijk het begrip 'belangenbehartiging door zelforganisatie' verder te ontwikkelen. Tenslotte willen de schrijvers aan de hand van dit begrip een bijdrage leveren aan 'methodiek-ontwikkeling': welke lering valt uit de gebeurtenissen te trekken voor handelingsstrategieën van actiegroepen? De tweede en derde doelstelling lopen in elkaar over aangezien het begrip 'strategie' in beide centraal staat.

Hun bevindingen presenteren de auteurs in de vorm van een chronologisch verslag van gebeurtenissen, welke op een aantal plaatsen wordt onderbroken door 'theoriestappen'. Deze werkwijze stelt hen in staat bepaalde gebeurtenissen te verduidelijken aan de hand van

ter plekke geïntroduceerde theoretische noties, zoals 'netwerk', 'strategie' en 'legitimiteit'.

Het eindresultaat is zeer onbevredigend uitgevallen. Hiervoor zijn vier factoren verantwoordelijk die overigens niet los van elkaar staan.

In de eerste plaats bestaat er geen duidelijkheid over de materiaalverzameling. Hierover wordt geen informatie verschaft of verantwoording afgelegd. Waarom heeft men een beperkt aantal schriftelijke bronnen geraadpleegd en daarnaast geen aanvullende gegevens verzameld via gesprekken met wijkbewoners en sleutelinformanten? Voor een goed antwoord op de drie gestelde vragen was dat onontbeerlijk geweest. Ook wordt nergens *expliciet* ingegaan op de betrokkenheid bij het conflict van een van de auteurs (Marijke Blom), die terloops blijkt als zij op p. 135 als gemeenteraadslid voor de PvdA ('Pijp-vertegenwoordiger') handelend wordt opgevoerd. Onduidelijk blijft daarnaast haar relatie tot Ronald Blom, één van de actievoerders tegen de Opera. Niet de betrokkenheid op zich vormt het grootste probleem, maar het volstrekt voorbijgaan aan deze betrokkenheid en het ontbreken van een reflectie op de gevolgen van deze betrokkenheid voor de materiaalverzameling en voor de interpretatie en weergave van het gebeure. In hoeverre is bij voorbeeld de grote aandacht voor de rol van de PvdA hiervan een gevolg?

In de tweede plaats bevat de beschrijving van de gebeurtenissen nogal wat lacunes. Zo wordt bij voorbeeld geen aandacht besteed aan de verhouding tussen actievoerders en wijkbewoners, aan de sociale samenstelling van de groep actievoerders, aan de rol van de professionele hulpverleners, aan enkele weinig succesvolle actoren in de periode 1974-'77 zoals de Werkgroep De Pijp en de Operagroep en aan (veranderingen in) de samenstelling van de wijkbevolking. Al deze onderwerpen zijn direct van belang voor de vraag naar de omstandigheden waaronder belangenbehartiging door *zelforganisatie* plaats vindt.

Ten derde leidt de gevolgde werkwijze, waarbij theoretische noties worden geïntroduceerd op de plaats waar ze worden toegepast, tot een onvoldoende systematische en consequente benutting van de gehanteerde begrippen. Ik volsta hier met twee voorbeelden. Beck en Blom passen een netwerkanalyse toe op de eerste actiefase (1970-'72). Voor de tweede actiefase (1974-'77) blijft een dergelijke analyse echter geheel achterwege. Over de redenen tast men als lezer volledig in het duister. Een tweede voorbeeld: de zwakke positie van het Wijkcentrum in de tweede actiefase wordt geïnterpreteerd in termen van legitimatieproblemen. Het begrip legitimatie zou echter ook heel goed toegepast kunnen worden op de eerste fase. Het streven van de actievoerders om de partij-politieke aspecten van het protest voor de wijkbewoners te verbergen wijst immers op een gebrekkige legitimering. Uit deze twee voorbeelden wordt het fragmentarische en het ad hoc karakter van de 'theoriestappen' duidelijk. Het toepassen van begrippen draagt een sterk opportunistisch en willekeurig karakter. Bovendien worden mogelijkheden om verschillende gebeurtenissen te vergelijken en aldus meer inzicht te verwerven onbenut gelaten.

Tenslotte worden de theoretische noties zelf, wanneer ze worden toegepast, vaak nauwelijks uitgewerkt en weinig doordacht gehanteerd. Ook hier moet ik met enkele voorbeelden volstaan. Zo stellen de auteurs dat 'wijkhistorische tradities' zeer belangrijk zijn, onder meer omdat zij van invloed zijn op het ontstaan van 'wijknetwerken'. Wel vinden ze enerzijds dat het spreken over een 'wijkcultuur' niet zonder problemen is, maar anderzijds 'weten' ze dat het bestaat. Vervolgens wordt een niet erg overtuigende poging gedaan om 'ter illustratie' aan te tonen dat in De Pijp een 'sociaal-democratische wijktraditie' bestaat (pp. 46-49). Deze wijktraditie wordt beschouwd als een van de verklarende factoren voor het ontstaan van acties tegen de Opera. Afgezien van (of juist als gevolg van?) onduidelijkheden bij de omschrijving en vaststelling van deze sociaal-democratische wijktraditie, kan men zich afvragen of deze traditie echt wel zo veel verklaart. Mij is bij voorbeeld niet duidelijk waarom het partij-politieke (sociaal-democratisch, PvdA!) aspect van de actie in

1970-'72 tegenover de wijkbewoners gecamoufleerd dient te worden als er sprake is van een sociaal-democratische wijkhistorische traditie. Daarnaast is het succes van door de CPN gestimuleerde acties voor de vestiging van de Opera in de wijk in 1974-'77 tegenover het falen van 'sociaal-democratische' tegenstanders, niet uit een dergelijke traditie te verklaren. Een tweede voorbeeld ontleen ik aan de toepassing van het begrip netwerk. Om te beginnen wordt niet erg duidelijk hoe het begrip door de auteurs wordt opgevat. Het begint met een onbegrijpelijk en mijns inziens zinledig onderscheid tussen de begrippen configuratie en netwerk, waarbij het eerste abstract en het tweede concreet en praktisch werkzaam zou zijn (pp. 29-30)! Vervolgens suggereert hun eigen definitie, die zij ontleen aan H. J. Siewert (*Lokale Elitesysteme* 1979, p. 110) dat ze het wijknetwerk opvatten als het geheel van betrekkingen tussen *alle* individuen, organisaties en collectieven *in de wijk* (pp. 45-46). In het empirisch gebruik dat ze van het begrip netwerk maken, blijkt dit echter niet het geval te zijn. Dan lijken zij zich te beperken tot wat wel als 'action set' wordt aangeduid: de coalitie van actoren die een bepaald doel nastreeft (vgl. J. Boissevain, *Friends of Friends*, 1974, p. 35, 186-191) – zij het dat van een volledige analyse van de 'action set' ook geen sprake is. Daarnaast beperken Beck en Blom het netwerk niet tot actoren in de wijk zodat de relatie tussen wijktraditie en wijknetwerk onduidelijk wordt. En tenslotte blijken de auteurs zich nagenoeg uitsluitend te beperken tot de *directe* relaties tussen (een deel van) de actoren. Het begrip netwerk ontleent echter zijn betekenis vooral aan (de effecten op het gedrag van actoren van) de *indirecte* betrekkingen in het netwerk (dat wil zeggen via 'derden') en aan de aard van het *netwerk als geheel* (zo ook expliciet bij Siewert, *op cit.*, pp. 109-116). Deze laatste netwerkaspecten blijven geheel buiten beschouwing. Van een echte netwerkanalyse is dan ook geen sprake.

Door al deze tekortkomingen is het eindresultaat ver beneden peil. Het is niet zo dat het verslag van de acties op sommige plaatsen geen interessante informatie verschaft over het strategisch handelen van de actievoerders, maar als geheel vertoont de beschrijving te veel gebreken en lacunes en is het gebeuren te weinig diepgaand en systematisch geanalyseerd. Dit valt des te meer te betreuren daar een goede analyse van het conflict rond de Opera niet alleen licht zou hebben geworpen op het stedelijk protest van de jaren zestig en zeventig, maar ons ook meer inzicht zou hebben verschaft in het functioneren van de PvdA als 'actiepartij'.

H. van Goor